

Отримано: 24 лютого 2014 р.*Прорецензовано:* 10 березня 2014 р.*Прийнято до друку:* 24 квітня 2014 р.

Метлушко О. В. Модернізація операцій рефінансування банків як чинник стабілізації фінансово-кредитної сфери / О. В. Метлушко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острогор: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 131–135.

УДК 338.76

JEL-класифікація: G21, G10

Метлушко Ольга Володимирівна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи
Тернопільського національного економічного університету

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОПЕРАЦІЙ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто проблемні питання рефінансування починаючи з 2008 р. до теперішнього часу. На основі проведеного дослідження сучасного стану рефінансування запропоновано механізм рефінансування банківських установ без використання коштів НБУ, який можна застосовувати для всіх проблемних банків. Такий підхід допоможе прискорити здійснення заходів щодо рефінансування та уникнути відволікання коштів із реального сектора економіки, а також гарантуватиме рефінансування всім проблемним банкам за рахунок створення для кожного з них окремого санаційного фонду.

Ключові слова: банківська система, Національний банк України (НБУ), рефінансування, грошово-кредитна політика, санація, санаційний фонд.

Метлушко Ольга Владимировна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры банковского дела
Тернопольского национального экономического университета

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОПЕРАЦИЙ РЕФИНАНСИРОВАНИЯ БАНКОВ КАК ФАКТОР СТАБИЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ СФЕРЫ

В статье рассмотрены проблемные вопросы рефинансирования начиная с 2008 г. до настоящего времени. На основе проведенного исследования современного состояния рефинансирования предложен механизм рефинансирования банковских учреждений без использования средств НБУ, который можно применять для всех проблемных банков. Такой подход поможет ускорить осуществление мероприятий по рефинансированию и избежать отвлечения средств из реального сектора экономики, а также гарантировать рефинансирование всем проблемным банкам за счет создания для каждого из них отдельного санационного фонда.

Ключевые слова: банковская система, Национальный банк Украины (НБУ), рефинансирование, денежно-кредитная политика, санация, санационный фонд.

Olga Metlushko,

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Department of Banking TNEU

THE MODERNIZATION OF REFINANCING BANKS AS A FACTOR THE STABILIZATION OF THE FINANCIAL AND CREDIT SECTOR

In the article deals with the problematic issue of refinancing from 2008 to the present. Based on the current state of research of the mechanism of refinancing finance banks without use of the NBU, which can be used for all problem banks. This approach will help accelerate the implementation of measures on refinance and avoid diversion of funds from the real economy and ensure all refinancing troubled banks by creating for each individual sanitation fund.

Keywords: banking, National Bank of Ukraine (NBU), refinancing, monetary policy, sanitation, sanitation fund.

Постановка проблеми. Особливої актуальності дослідження та вдосконалення механізмів рефінансування набуває в сучасних умовах, коли банківська система України перебуває в кризовому стані. Саме тому й виникла необхідність удосконалення вже наявних та запровадження нових механізмів рефінансування, які сприяли б виходу з кризи у банківській системі, адже нині саме рефінансування є чи не єдиним джерелом підтримання ліквідності банківської системи. Роль грошово-кредитного регулювання економіки, недооцінена в перші роки реформ, сьогодні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх публікацій та досліджень із зазначеної проблематики доводить, що питання операцій з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку не є новими в наукових дискусіях. Сучасний стан рефінансування банківських установ досліджували такі вітчизняні науковці:

Н. І. Гребеник, В. І. Міщенко, А. В. Сомик, В. С. Стельмах, Р. І. Тиркало та ін. Однак, незважаючи на значні здобутки вітчизняних вчених, існує необхідність подальшого вдосконалення механізму рефінансування, особливо в умовах фінансової нестабільності, задля пошуку шляхів подолання недоліків монетарного регулювання та підвищення його результативності. Саме це й визначає актуальність і практичну цінність дослідження основних проблем розвитку операцій рефінансування в Україні.

Мета і завдання дослідження. Мета статті – дослідити механізм рефінансування Національним банком України комерційних банків та розробити пропозиції щодо його вдосконалення.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність постановки та вирішення таких завдань:

- проаналізувати політику рефінансування НБУ за останні роки;
- дослідити сучасну форму підтримання ліквідності банків в умовах кризи;
- запропонувати механізм рефінансування банківських установ, який прискорить здійснення зазначених заходів.

Виклад основного матеріалу. Стаття 25 Закону України «Про Національний банк України» визначає засоби та методи грошово-кредитної політики:

- норми обов'язкових резервів;
- процентні ставки, управління золотовалютними резервами;
- операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- випуск депозитних сертифікатів центрального банку [1].

Перелік відображає лише основні засоби та методи грошово-кредитної політики. Таким чином, відповідно до зазначеної статті Закону України «Про Національний банк України», одним із основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси, зокрема, через рефінансування комерційних банків.

Розглянемо більш детально цей метод на сучасному етапі розвитку економіки України, який розпочався у 2008 р. і триває нині.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк України надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком [1].

Види та порядок надання кредитів Національним банком України комерційним банками визначено у Положенні про регулювання Національним банком України ліквідності банків України від 30 квітня 2009 р. № 259 [2].

У 2008 р. Національний банк України проводив грошово-кредитну політику, використовуючи середньострокову стратегію, основні положення якої полягали в такому:

- перехід до монетарного режиму, підтримання цінової стабільності, впровадження режиму вільного плавання грошового курсу, розвиток ринку цінних паперів, посилення довіри до НБУ з боку населення й суб'єктів господарювання;
- перехід до використання інфляційного орієнтира, підтримка зовнішньої стабільності національної валюти шляхом регулювання обмінного курсу, перехід до більш гнучкої політики валютного курсоутворення;
- зниження приросту показника споживчих цін, удосконалення системи валютного регулювання, впровадження інтервенцій на міжбанківському валютному ринку, створення умов для розвитку інструментів хеджування валютних ризиків;
- зниження коливань обмінного курсу, використання валютних резервів для забезпечення гнучкості монетарної політики та підвищення її ефективності у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці;
- посилення ролі процентної політики в системі монетарного регулювання економічних процесів шляхом поліпшення регулювання короткострокових ринкових відсоткових ставок (шляхом удосконалення підходів до встановлення коридору ставок Національного банку України за активними та пасивними операціями), а також вжиття заходів щодо посилення зв'язку між короткостроковими, довгостроковими відсотковими ставками та цінами на фінансові активи;
- сприяння Уряду в питаннях подальшого розвитку та інституційного удосконалення фондового ринку й системи небанківських фінансових установ;
- удосконалення процедур прийняття монетарних рішень та системи комунікацій із громадськістю [3].

У листопаді 2008 р. Нацбанком як рефінансування було виділено 40 млрд грн для 110 банків, і це зважаючи на те, що надлишкова ліквідність установ без урахування обов'язкових резервів становила 15,7 млрд грн 94 банки отримали так зване «рефінансування» на суму 28 млрд грн на термін понад

один рік [4]. І уже у 2012 р. загальний обсяг кредитів рефінансування наближався до обсягу кризового 2008 р. та становив 97,6 млрд грн через поточну дефляційну динаміку. Виходячи з того, НБУ з метою підтримання цінової стабільності змушений був збільшувати обсяги операцій РЕПО та проводити тендери з рефінансування [5, с. 313].

Зазначимо, що доступ банківських установ до операцій на відкритому ринку та механізмів НБУ залишається обмеженим через адміністративні вимоги. НБУ своїми розпорядчими документами може встановлювати для банків додаткові вимоги залежно від термінів рефінансування, співвідношення розміру рефінансування і банківського забезпечення тощо [6, с. 85]. Таким чином НБУ перевіряє об'єктивність банківських звернень. Зазначені обмеження змушують банки знижувати активність на ринку. Тому вважаємо за недоцільне застосування обмежень на банківську діяльність до банків, які одержують кредити рефінансування за стандартними операціями на відкритому ринку, за винятком, якщо банк стикається з проблемами, що потребують тривалої підтримки з боку НБУ (наприклад, якщо банк через неможливість фінансувати свої зобов'язання шляхом запозичення коштів за допомогою стандартних операцій звернеться за терміновим стабілізаційним фінансуванням, НБУ може впровадити обмеження щодо діяльності на ринку цінних паперів).

Раніше НБУ здійснював операції з рефінансування під облігації внутрішньої та зовнішньої позик, облігації підприємств, що вільно обертаються на ринку, та інших цінних паперів. Тепер НБУ розробив схему рефінансування, за якою депозитні сертифікати стають інструментом рефінансування. На нашу думку, це суттєво розширює можливості для рефінансування банків, хоча нині такий механізм є не вигідним для банків через низьку процентну ставку (1–2%). НБУ також пропонує рефінансування під векселі підприємств-резидентів, авальовані Кабінетом Міністрів, наявних у портфелях цінних паперів банків, хоч, на нашу думку, тут є серйозний недолік – високий ризик при здійсненні операцій із векселями підприємств. Зараз НБУ при видачі рефінансування приймає в забезпечення до 100% балансової вартості ОВДП і лише до 70% вартості врахованих векселів [7].

За оцінками експертів, запропонована НБУ схема рефінансування відволікає кошти з реального сектора економіки і, отже, не виконує своєї основної функції, потребуючи значних коштів для її здійснення. Тривалий час, коли обсяги рефінансування були порівняно невеликі – 10–15 млрд грн, така діяльність НБУ ще не дуже впливала на економіку. Однак у 2008–2009 рр. обсяги рефінансування перевищили 225 млрд грн і станом на початок 2014 р. сягнули 71,5 млрд грн [8]. Тому банки можуть вибірково претендувати на рефінансування за рахунок коштів НБУ. Щоб здійснити таку вибірку, необхідний час для оцінки фінансового стану установи.

Тому, на нашу думку, необхідне розроблення принципово нових схем рефінансування без залучення коштів НБУ. Алгоритм рефінансування без використання таких коштів подано на рис. 1. Для цього пропонуємо створити спеціальну державну комісію, наприклад на базі фонду гарантування вкладів, яка управлятиме активами і працюватиме з проблемними банками. При цьому не унеможливлено банкрутство окремих із них. Рефінансування здійснюватиметься таким чином:

1. НБУ визначає проблемний банк, вводить тимчасову адміністрацію, яка вивчає фінансовий стан банку, ліквідні активи та реалізує їх.

2. Виручені кошти від реалізації скеровують на першочергові виплати (відповідно до законодавства). Потім визначають суму проблемної заборгованості.

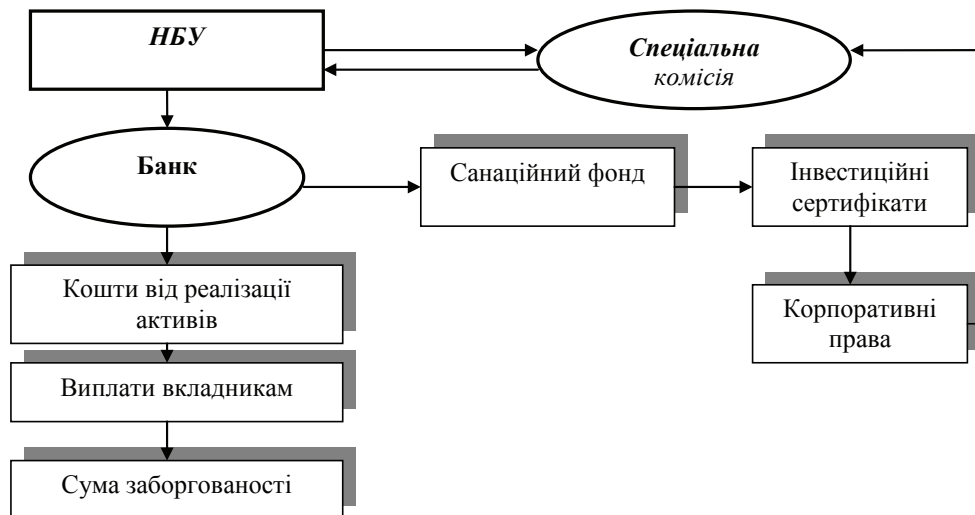
3. Наступним кроком є створення для кожного банку санаційного фонду з випуском відповідних інвестиційних сертифікатів на суму проблемної заборгованості, збільшеної на розмір статутного фонду банку.

Таким чином, створюється своєрідний пайовий фонд для кожного проблемного банку. Випущені інвестиційні сертифікати обмінюють на корпоративні права засновників банку.

Оскільки спеціальна комісія, яка проводить санацію, є державною, то власність переходить до держави, отже, відбувається націоналізація банку. Таким самим способом проблемні активи обмінюють на інвестиційні сертифікати спеціальної комісії, цими ж цінними паперами погашають заборгованість банку. Так при переведенні активів банки звільняють свої резерви.

Вищезазначеним способом очищається банк від проблемних кредитів та від зобов'язань, відновлюється його платоспроможність. На баланс банку вводять цінні папери, які у визначеному співвідношенні можуть бути обмінені на грошові кошти. Надалі банк може бути проданий, відповідно, виручені кошти надійдуть до державного бюджету (можуть бути переспрямовані в санаційну комісію). Зазначимо, що для такого оздоровлення потрібно від 1 кварталу до 0,5 року, що значно менше, ніж надано законодавством для здійснення санації.

Окреслену схему рефінансування можна застосовувати для всіх проблемних банків. Перевага такого методу в тому, що не витрачаються кошти НБУ для рефінансування банків.

Рис. 1. Алгоритм рефінансування¹

¹Примітка. Побудувала автор

Світова практика свідчить про відсутність обмежень при операціях рефінансування. Проте, на наш погляд, доцільним було б обмеження щодо придбання цінних паперів та здійснення прямих інвестицій, заборона акцій власного випуску, дострокове погашення цінних паперів власного випуску за рахунок коштів рефінансування поряд із заборною придбання іноземної валюти. Не заглиблюючись у питання причин фінансової та економічної кризи в Україні, необхідно зауважити, що приводом до різкої девальвації гривні була купівля валюти банками за кошти, призначені для рефінансування.

Саме валютні спекуляції спровокували початок негативних процесів, насамперед девальвацію гривні. Це підірвало довіру до національної валюти і «втечу» в долари. НБУ почав використовувати кошти, спрямовані на рефінансування, не на підтримку ліквідності, а на підтримку платоспроможності [9].

На нашу думку, при роботі з проблемними банками потрібно забезпечити прозорість та системність. Відсутність контролю та обмежень із боку НБУ призвела до того, що банки витрачали кошти рефінансування для придбання валюти. Тому режим рефінансування банків необхідно регулювати спеціальним законом, а саме: Законом України «Про рефінансування Національним банком України комерційних банків». Криза показала, що регуляторний і контролюючий вплив НБУ на банки були запізнілі, нерідко неадекватні й часто неефективні. Таке трапилося у 2006 р., коли вісім банків збанкрутувало, так повторилося у 2008–2009 рр. Відомчий захист НБУ банків дуже часто заважає об'єктивності та результативності нагляду й контролю за ними. Виведення за рамки повноважень НБУ функцій нагляду й контролю (крім регуляторної та регламентаційної функції) істотно підвищить ефективність контролю та відповідальність за дотриманням законодавства.

Ще одна причина – відсутність чіткої законодавчої регламентації діяльності НБУ. Це можна виявити і в параметрах емісії, і в процедурах видачі коштів банків, і в монетарних орієнтирах, і в інфляційних межах.

Тому, вважаємо, настав час розробити зміни до законодавства щодо створення системи позавідомчого фінансового нагляду та контролю, який передбачатиме об'єднання всіх цих функцій стосовно банків та небанківських фінансових установ.

Ще одним із недоліків наявного механізму рефінансування є недостатнє здійснення контролю за цільовим використанням кредитів рефінансування. Серйозною проблемою для банківської системи може стати спрямування кредитів рефінансування НБУ не за призначенням. Йдеться про можливість використання банками отриманих коштів з метою валютних спекуляцій на міжбанківському валютному ринку, а також для виведення валюти за кордон. Очевидно, в цьому випадку потрібно посилити індивідуальний контроль з боку НБУ за роботою керівних органів тих банків, які отримали відповідні кредити. Цього можна домогтися шляхом призначення спеціального представника НБУ, який би виконував наглядові функції за цільовим використанням коштів. За таких умов може бути розглянуто можливість надання в окремих випадках кредитів рефінансування без застави як більш оперативний інструмент політики рефінансування [10, с. 34].

Тому на сучасному етапі виникає гостра необхідність запровадження механізмів, які дозволили б комерційним банкам разом із Національним банком України ефективніше адаптуватися до будь-яких змін економічної кон'юнктури. Отже, перше, що необхідно зробити, – це удосконалення інструментів рефінансування комерційних банків [11, с. 158].

14 вересня 2011 р. Кабінет Міністрів України створив санаційний банк на основі ПАТ «Родовід Банк» [12]. Цей банк здійснюватиме діяльність на основі «шведської моделі», яка вже використана тричі (Nordbanken, F.o.rsta Sparbanken і Gota Bank). Та проблема в тому, що «шведська модель» передбачає викуп проблемних активів за номіналом, а це призведе до зростання інфляції, оскільки реальна вартість боргів на відповідає ціні їх викупу. В «американській моделі» проблемні банки ліквідували, а активи переводили в одну установу.

Ми запропонували створити для кожного проблемного банку окремих санаційний фонд. Це, на нашу думку, прискорить процес оздоровлення банків, зменшить ризики зловживань та порушень при здійсненні процедури.

Зазначені заходи в сукупності із заходами, спрямованими на розв'язання проблем, що потребують проведення окремого дослідження, таких як узгодження фіскальної та монетарної політики, стимулювання розвитку фінансового ринку, насамперед ринку державних цінних паперів, посилення реальної операційної незалежності Національного банку України, дозволять у перспективі підвищити ефективність регулювання грошово-кредитного ринку з метою досягнення цінової стабільності як пріоритетної (у середньостроковій перспективі) цілі Національного банку України [10, с. 35].

При цьому, на наш погляд, потрібно наголосити на тому, що управління ліквідністю як механізм реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України не варто ототожнювати з механізмами вирішення питань проблемних банків.

Висновки. Основна функція рефінансування полягає в забезпеченні реалізації цілей і методів проведення грошово-кредитної політики НБУ та збалансуванні попиту і пропозиції грошей в економіці країни [6, с. 85]. Загалом, варто зауважити, що система рефінансування та управління ліквідністю банківської системи знаходяться у постійному розвитку, і така ситуація характерна не лише для країн, що розвиваються, а й для економічно розвинутих країн. Тому Україні доцільно вдосконалювати наявні та запроваджувати нові механізми рефінансування, адже розвинута система операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку забезпечить стабільність банківської системи в цілому.

Література:

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. – № 7. – С. 3–23.
2. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України. Затверджено постановою Правління Національного банку України № 259 від 30 квітня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/OsnovZasad-2008.
4. Аржевітін С. М. Монетарна політика в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Москвічова О. С. Рефінансування як одна з форм державного регулювання ринку кредитних послуг / О. С. Москвічова // Наукові записки Нац. універ. «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2013. – Випуск 23. – С. 310–314.
6. Міщенко С. В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування / С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 75–88.
7. НБУ рефінансуватиме банки за допомогою гарантованих урядом векселів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/nbu_refinansuvatyme_banky_za_dopomogoyu_garantovanyh_uryadom_vekseliv_10237.html.
8. Річний звіт НБУ за 2008-2014 рр. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>.
9. Дзюбак В. У нетрях українського рефінансування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>.
10. Непом'ячий С. М. Удосконалення механізму рефінансування банків в Україні в період світової фінансової кризи / С. М. Непом'ячий // Науковий вісник Одеського економічного університету: збірник наукових праць. – 2009. – № 19 (97). – С. 27–37.
11. Кузьмак О. М. Шляхи вдосконалення механізму рефінансування в Україні / О. М. Кузьмак // Вісник НУВГП. – 2007. – № 3 (39). – С. 152–158.
12. Про утворення санаційного банку. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р. № 880-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rodovidbank.com/ukr/sanbank.php>.